

NÅGRA CENTRALA BEGREPP

I KURSEN SKOLA PÅ VETENSKAPLIG GRUND

– MED FORSKANDE LÄRARE FÖR FULL MÅLUPPFYLLELSE

BAKGRUND

När den senaste Skollagen lanserades (2010) adderades, jämfört med tidigare lagar, ett nytt krav som säger att *Utbildningen ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.* (1 Kap 5 §). Kravet kan förstås så, att det som görs i skolan, som rör utbildningen, ska ha vetenskapligt stöd och/eller vara systematiskt utprovat. Borta är den tid då enskilda entusiaster eller eldsjälar kunde driva fram nya arbetssätt i kraft av styrka eller lokal legitimitet. Inte heller ska skolans utbildning kunna utsättas för pedagogiska modetrender eller jippon som saknar rimlig evidens. Den rapsodiska evidensens dagar bör nu vara räknade.

En lag, och en paragraf i en sådan, beslutar politiker om. Men tillämpningen är det kommunerna som ska bestämma över. Möjligheten med hjälp och stöd av forskare som tolkar lagen (egna referenser), genom kurser som numera ges av universitet och högskolor (t.ex. egen kurs/Luleå tekniska universitet;¹ Malmö högskola), av myndigheten (Skolverket) eller av Statens Kommuner och Landsting (SKL) som bör hjälpa kommunerna i arbetet med att tolka, förstå och använda lagtexten.

I de kurser som jag arbetar med i kommunerna, som kan vara poänggivande (7,5 hp) eller utan poäng är det några centrala begrepp som måste hanteras. Några av dem är förhållandevis enkla att förstå och använda där andra är betydligt mer sammansatta. I det följande ska jag presentera de viktigaste begreppen och ge dem innebörder och betydelser som jag menar är användbara i skolans praktik – av lärare.

De viktigaste begreppen är *utbildning; vetenskaplig grund; beprövad erfarenhet; forskande lärare och full måluppfyllelse.*

UTBILDNING

I lagen heter det att det är "utbildningen" som ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Orsaken till valet av term är inte klarlagt i förarbetena till lagen. Vi får därför gissa oss till orsaken till att just termen utbildning valts före till exempel "skolan", "undervisningen", "lärandet", "verksamheten", "bildningen" etc. Termen *utbildning* innebär enligt Svenska Akademiens Ordböcker "systematisk undervisning och träning som ger kunskaper och färdigheter för visst yrke och ofta ger viss formell kompetens för detta." Ordboken gör bestämningen att utbildning har med ett visst yrke att göra, som är av formell art. I en sådan mening är termen besvärlig att hantera i barn-, ungdom- och vuxenskolan eftersom den i så fall bara omfattar verksamheten i de 12 yrkesinriktade program som ligger inom gymnasieskolan. Men i den mera vardagliga användningen av termen utbildning har den kommit att omfatta också begreppet bildning. Utbildningsvetenskapliga kommittén (inom Vetenskapsrådet) har på sin hemsida ingen exakt definition av vad som ingår i eller omfattas av utbildningsvetenskap. Man säger

---

¹ Den poänggivande kurs som jag ansvarar för i kommunerna ligger vid Luleå tekniska universitet.

att utbildningsvetenskap ligger: “[...] inom områden som är relevanta för skolans, förskolans² och utbildningsvetenskapens utveckling.” Av detta kan vi dra slutsatsen att utbildning dels har med skolan att göra och dels är av inomvetenskaplig art – dvs forskning om skolan liksom utveckling av själva disciplinen. I en bildpresentation, som är signerad bl.a. Utbildningsvetenskapliga kommitténs huvudsekreterare, professor Eva Björck, slås fast att “Vetenskapsrådet ger stöd till grundläggande forskning av högsta vetenskapliga kvalitet inom samtliga vetenskapsområden. Grundforskning inom utbildningsvetenskap handlar om lärande, undervisning, utbildning och bildning” (referens).

Utbildning som begrepp bör vi nu förstå som något mycket omfattande. Det omfattar (eller som UVK säger; “handlar om”) lärande, undervisning, utbildning och bildning.

VETENSKAPLIG GRUND

Vetenskap i lexikalisk mening är enligt Svenska Akademiens Ordbok det samma som: “System av beprövade metoder och teorier som används för att så noggrant som möjligt undersöka, beskriva och förklara verkligheten” Alternativt: “produktion av ny kunskap med strikta, erkända metoder”.

Vetenskap kännetecknas av produktion av ny kunskap som är framtagen med hjälp av systematiska och av vetenskapssamhället erkända metoder. Med det menas att alla delar i forskningen ska vara transparenta så att de tydligt kan visa den logik med vilken forskningen genomförs och som är accepterad inom vetenskapssamhället. Denna transparens eller öppenhet ska ge förutsättningen för kritisk granskning, dvs att forskaren själv eller någon utomstående ska kunna ifrågasätta alla delar i forskningen med utgångspunkt tagen i att det föreligger en intern vetenskaplig logik som präglar hela arbetet. Det innebär att det ska finnas en fullständig redovisning av grundläggande antagande, som är av teoretisk art (teori), hur man har gått tillväga (metod; genomförande) och vad man har kommit fram till (resultaten) samt konsekvenser (för skolan) av vad forskningen komma dra till.

Bestämningar av vad vetenskap i skolan är görs bland annat av Skolverket liksom Statens Kommuner och Landsting.

Vetenskap i skolan är ett begrepp som enligt mina erfarenheter måste anpassas till skolan som kontext. Skola skiljer sig på många olika sätt från forskningen vid universiteten som har stor frihet i olika teori- och metodval och hur slutsatser ska dras från resultaten. Särskilda sådana krav ställs på den forskning som benämns som *grundforskning*. Sådan forskning är primärt till för att utveckla vetenskaperna, dvs bilda ny kunskap som ska användas internt av forskare inom eller utanför det egna området. Skolforskning och den vetenskap som där ska definieras måste vara av tillämpat slag. Det betyder att forskningens resultat och slutsatserna av densamma ska kunna användas i skolan – av rektorer, lärare och elever. Därmed kan vi tala om den skolnära³ forskning, eftersom det är de aktiva i skolan som forskningen ska utgå ifrån och och återföras till som kunskapsstöd och utveckling. Därtill bör de teoretiska och metodiska fundamenten i skolforskningen vara grundade i skolans konkreta praktik så att

² Det är värt att notera att Skolverket gör skillnad mellan skola och *förskola*. Om vi talar om en 1-19-*skola* och om skolformerna benämns *förskola*, *grundskola* och *gymnasieskola* bör vi inte gör skillnad mellan skola och förskola. Förskolan har en egen läroplan, det har grund- och gymnasieskolan också. Samtliga lyder under samma skollag. Att göra terminologiska skillnader mellan de olika skolformerna bidrar till att permanenta och en ålderdomlig skillnad mellan skolans olika former.

³ Jag är inte särskilt förtjust i termen “skolnära forskning” – hur när är den egentligen? Vården använder “patientnära forskning” och termen “klientnära” förekommer också. Kanske skulle vi tala om “skolforskning” för att därmed också markera att det verkligen är forskning i skolan som görs av lärare för en bättre skola?

alltför teoretisk och abstrakt kunskapsbildning undviks. Den tillhör universitetens forskning. Teorier och metoder som tar sin utgångspunkt i praktiken – hämtar data ur praktiken, raffinerar den till kunskap för praktiken och återställer den till samma praktik som det togs ur som vetenskapligt grundade insikter och handlingar – är de teorier och metoder som skolforskningen ska söka sig till. Kraven är då att de ska kunna göra full rättvisa åt en sammansatt och komplex praktik. Den ska gå till “sakerna själva”. Med det menas att forskningen ska vara kvalitativ, kroppslig; utgå från den undervisande och lärande *människans levda erfarenhet* (dvs skolforskning som en humanism) i skolan (undervisning och lärande) och den ska vara handlingsorienterad ([referens 1](#); [referens 2](#)). Sammantaget är det en konkreta filosofi som lägger grunden till det vi här kallar vetenskaplig grund.

BEPRÖVAD ERFARENHET

Begreppet *Beprövad erfarenhet* är diskuterat av [Skolverket](#), [SKL](#), av [forskare](#) men också av olika [fackförbund](#) och [kritiker](#). Alla tycks vara överens om att *beprövad erfarenhet* är mycket svår att definiera men att det inte har med till exempel antalet år i anställning att göra, att man arbetat länge som lärare är inte en självklar grund för beprövad erfarenhet. Däremot hävdar de flesta att den ska vara systematisk, dokumenterad, kommunicerbar och möjlig att kritiskt granska.

I debatten om begreppet inom till exempel medicinsk forskning är definitionen av beprövad erfarenhet mycket omdiskuterad. I sin yttersta konsekvens säger man att beprövad erfarenhet är detsamma som att erfarenhetsmässigt veta att “det här brukar gå bra” eller “det här brukar funka”.

Jag tycker att begreppet är så pass besvärligt att bestämma i skolan att vi hellre borde tala om att något (till exempel en undervisningsmetod) är *prövat* och att vi därmed vet att det fungerar. Kanske är den bästa bestämningen, den som [Aristoteles](#) en gång gav sådan kunskap som han kallade fronesis (gr. φρόνησις), dvs *praktiskt klokskap* ([referens](#)). Den beprövade erfarenhetens evidens ligger då i att lärare i praktiken känner igen fenomen via tidigare erfarenheter, att man i kraft av just erfarenheter fattar rätt beslut. En sådan bestämning för med sig att vi kan kräva vetenskaplig evidens samtidigt som vi också har evidens i själva erfarenheten.

Om vi ställer strängare krav (så som [Skolverket](#) till exempel gör; se filmen *Beprövad erfarenhet*) löper vi risken att upphäva skillnaden mellan vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.

FORSKANDE LÄRARE

Forskning är traditionellt och i huvudsak något som hör universiteten till. Det började en gång på allvar med Wilhelm von Humboldt, som grundade det första moderna forskningsuniversitetet i Berlin (1810). Kravet var att undervisningen vid universitetet skulle vila på forskningens landvinningar – på vetenskaplig grund. Numera har universiteten tappat den totala kontrollen över forskningen genom att det finns privatfinansierad forskning, som till exempel inom läkemedelsforskningen, fordonsforskning m.m. von Humboldts tanke har nu fullt ut nått skolan i och med Skollagen från 2010; undervisningen och lärandet ska vila på vetenskaplig grund. Frågan är därmed vem det är som ska förse skolan med vetenskapligt grundad kunskap. Ska lärare vara blott konsumenter av sådan kunskap eller ska de också vara producenter? Om den här frågan kan vi säga mycket men här vill jag endast hävda både ock. Skolan måste ta in forskningsresultat som kommer utifrån men också och samtidigt bedriva egen forskning. John Dewey talade om att de som är i praktiken, som är närmast eleverna, är också de som

borde forska i skolan. Det är alltså lärarna som ska forska i skolan, det är lärarna som ska producera lokal kunskap som grund för kvalitetsutveckling och full måluppfyllelse.

Kan vi då tala om Forskande lärare – eller är det tokigt? Skollagen öppnar onekligen för ett sådant begrepp. Uppenbart är dock att de flesta lärare inte har någon forskarutbildning (trots de många forskarskolor som nu finns för just lärargruppen). Därmed har heller inte de flesta lärare kompetens nog att forska. Skolan har heller ingen *vetenskapliga organisation* som stöd för den *didaktiska organisationen* varför det är svårt att hävda att det finns strukturer för forskning i skolan som görs av lärare. Här skulle hela saken kunna falla. Men om vi betänker att doktorander och till exempel läkarstuderande, som inte har någon forskarutbildning, anses forska och att en lic. uppsats eller en doktorsavhandling inte bara ses som ett examensarbete utan också som ett säkert kunskapsbidrag inom vetenskapssamhället, borde lärare som har en flerårig akademisk grundexamen i vissa fall kunna kalla sig forskande lärare. Förutsättningen är att de läser högskolekurser som rör forskning i kombination med att de bedriver systematiska vetenskapliga undersökningar – allt under handledning av docent eller professor (som köps av närmaste universitet på några procent). Om den lokala skolan eller kommunen därutöver etablerar en *vetenskaplig organisation* med seminarier, vetenskapliga konferenser, presentationer etc där forskningen granskas och sprids. En sådan organisation kan bestå av förvaltningschef/ rektor, 2 förstelärare, 2 lärare, professor/docent samt de lärare som forskar i skolan (forskande lärare).

FULL MÅLUPPFYLLELSE

Full måluppfyllelse är för de flesta som arbetar i skolan ett bekant och självklart begrepp. Det innebär att samtliga elever ska nå de av staten uppsatta kursplanemålen med minst betyget E senast i årskurs 9 (Referens). I det sammanhang som vi nu befinner oss i är grundtanken att forskande lärare primärt bildar kunskap om sådant som stöder lärarnas undervisning och elevernas lärande så att eleverna når minst betyget E i alla ämnen. I skolans uppdrag ligger också värdegrunden som ska läggas inom ramen för begreppet full måluppfyllelse, även om värdegrundsfrågor inte betygsätts eller examineras. Det betyder att värdegrundsforskning är något som forskande lärare också kan bilda kunskap om. I en vidare cirkeln kan därutöver organisationsfrågor ingå liksom frågor som är av strategisk art.

IMPLEMENTERING

När den lokala forskningen i en skola eller i en kommun presenterar resultat måste åtminstone två olika beslut övervägas och fattas: 1) Ska resultaten användas/implementeras i verksamheten och i så fall 2) hur ska implementeringen gå till. Alternativet att forskningens resultat inte ska komma till användning innebär forskning för forskningens egen skull. För att motverka en sådan negativ slutsats är det viktigt att skolor och kommuner med forskande lärare har ett tydligt mål: *forskningen ska leda till full måluppfyllelse* eller en vision: *forskningen ska leda till att alla elever når minst betyget B i alla ämnen*.

Om forskningsfrågorna från början är relevanta och om de har ett tydligt fokus på kvalitetsutveckling/ full måluppfyllelse bör resultaten kunna användas i undervisningen. Beslut i sådana frågor kan tas på olika nivåer – förvaltning och rektor (eller av lärarlag). Implementeringen av egenproducerad eller annan forskning är ofta svår att hantera i det ögonblick då resultaten ska omsättas till konkreta handlingar i undervisning eller lärande. I grund och botten är implementering en fråga om att få lärare att göra något annat än det de redan gör utan att de egentligen vet orsaken till förändring eller ens hur

det nya ser ut, vad det innebär. De vet oftast inte att de skulle kunna undervisa på ett bättre sätt. En lyckad implementering kräver en plan och en metod.

Implementeringsforskning tycks inte vara särskilt omfattande. Exempel på studier på lyckade implementeringar av ny kunskap i just skolan är svåra att hitta.

Inom ramen för den verksamhet som jag här beskriver, har vi använt oss av den sk 3O-modellen för implementering:

- *In-put* – inspiration genom föreläsningar/presentationer om forskningens resultat
- *Bearbetning* – seminarier där lärare ges möjlighet att diskutera och kritiskt granska forskningen, resultaten och dess eventuella konsekvenser i skolans lokala praktik
- *Integrering* – handledning i grupp där de äkta och realistiska frågorna ställs som rör de djupaste och viktigaste dimensionerna av lärares arbete på vetenskaplig grund. (Lär mer...)(PP...)

Vidare har vi använt en modell för implementering som på rubriknivå innehåller följande delar (som bygger på varandra):

- *Behovsinventering* – vad måste vi utveckla/förändra
- *Kunskaper* – vad vet vi, vad kan vi som grund för utveckling/förändring
- *Legitimeringen* – varför ska vi utveckla/förändra
- *Implementera/införa* – via 3O-modellen (se ovan)
- *Följeforskning* – forskning som stöd och dokumentation av implementeringen
- *Resultat* – vilka resultat kan konstateras; förändrade arbetssätt; hur ökar måluppfyllelsen
- *Utvärdering* – kvantitativ utvärdering som komplement till följeforskningen
- *Vidmakthållande* – en långsiktig strategi för att implementeringen lever vidare

I de kurser som jag leder och ansvar för arbetar jag med utgångspunkt i de begrepp som jag här kortfattat förhållit mig till.

Tomas Kroksmark